

ANDERS FOGH RASMUSSENS SYN PÅ STAT, POLITIK OG RELIGION¹

Denne analyse sammenligner den grundlæggende filosofi bag statsminister Anders Fogh Rasmussens bog "Fra Socialstat til minimalstat" fra 1993 og hans såkaldte "Vartov-tale" onsdag den 30. november 2005². CEPOS har udarbejdet analysen for at klarlægge, hvorvidt man kan tale om en egentlig Fogh Rasmussensk-liberalisme, og hvorvidt den kan siges at være konsistent og konsekvent over tid. Analysen fokuserer på de mere filosofiske aspekter af Anders Fogh Rasmussens holdninger herunder hans syn på stat, politik og religion. Analysen peger på, at selvom religion kun spillede en yderst beskedne rolle i "Fra Socialstat til Minimalstat", er der alligevel klare ansatser i bogen, der peger frem mod det sidste års udmeldinger om stat, politik og religion.

Det er ikke ligegyldigt, hvilken filosofi der ligger til grund for vores folkevalgte politikeres holdninger især ikke, når det gælder landets statsminister og regeringschef. Det er ligeledes vigtigt at vide, om deres holdninger er konsistente og konsekvente, og hvordan de udvikler sig over tid. Dermed kan vi mange gange bedre forstå, hvorfor de tager de beslutninger, de gør i hverdagen og i krisesituationer.

Anders Fogh Rasmussen er nr. 39 i rækken af danske statsministre siden den Grundlovgivende Rigsforsamling vedtog Grundloven som udtryk for landets overgang fra enevælde til demokrati. Og efter næsten 4 år og 10 måneder i Statsministeriet kan han derudover kalde sig den længst

De tre længst siddende statsministre fra partiet Venstre	
1. Niels Neergaard	4 år, 9 mdr., 22 dage
2. J.C. Christensen	3 år, 8 mdr., 28 dage
3. Johan Deuntzer	3 år, 5 mdr., 21 dage

De tre længst siddende statsministre i Danmark	
1. J.B.S. Estrup	19 år, 1 mdr., 27 dage
2. Th. Stauning	15 år, 7 mdr., 24 dage
3. Poul Schlüter	10 år, 4 mdr., 15 dage

siddende Venstre-statsminister nogensinde. Denne analyse vil se nærmere på, hvilken form for borgerlighed Anders Fogh Rasmussen er eksponent for.

Anders Fogh Rasmussens politik har siden han tiltrådte i 2001 ofte været diskuteret i medierne og andre steder som følge af, at han selv og andre har udtalt, at han har skiftet holdninger, siden han blev minister i 1987 og siden han i 1993 skrev bogen *Fra Socialstat til Minimalstat*.

Dertil kommer, at Anders Fogh Rasmussen det sidste år har lagt vægt på at markere sin mening om religion og politik. Det begyndte på opfordring fra Søren Kierkegaard Forskningscenteret og Grundtvig Akademiet med en tale i Vartov i Farvergade den 30. november 2005, hvor Fogh Rasmussen talte om sin inspiration fra Søren Kierkegaard og N.F.S. Grundtvig. Derefter kom den såkaldte Muhammed-sag³, der satte religion og politik på

¹ Analysen er udarbejdet af Henrik Gade Jensen, mag.art., projektleder på CEPOS.

² Talen kan ses Statsministeriets hjemmeside <http://www.stm.dk/Index/dokumenter.asp?o=2&n=0&h=2&t=14&d=2449&s=1>

³ Morgenavisen Jyllands-Posten bragte den 30. september 2005 12 karikaturer af profeten Muhammed. Karikaturerne resulterede i omfattende protester fra såvel danske muslimer som fra enkeltpersoner, organisationer og regeringer i en række muslimske lande. I januar - februar 2006 eskalerede sagen i form af, at flere lande hjemkaldte deres

dagsordenen som aldrig før. Og efter at Muhammed-sagen er faldet lidt til ro, har statsministeren i interviews og indlæg lagt stor vægt på at præcisere det rette forhold mellem politik og religion.

Vartov-talen

Vartov-talen blev til på fælles opfordring fra Søren Kierkegaard-centret og Grundtvig Akademiet, som nu skulle dele hus i Vartov. Statsministeren blev bedt om at beskrive sin inspiration fra to af danmarkshistoriens største tænkere, N.F.S. Grundtvig og Søren Kierkegaard.

For begge tænkeres vedkommende er inspirationen først kommet relativt sent hos statsministeren. Studenteroprøret og venstredrejningen i 1970erne betød blandt meget andet, at en ung borgerlig økonomi-studerende i Århus gik udenom Grundtvig og Kierkegaard.

Grundtvig blev i 1970erne erobret af de venstreorienterede, primært Ebbe Kløvedal Reich og Ejvind Larsen, med den effekt at Anders Fogh lagde Grundtvig til side. Først i 1983 med 200-året for Grundtvigs fødsel fornyedes interessen og en frihedsorienteret Grundtvig vækkedes til live igen. En Grundtvig der tænker radikalt om frihed, men hele tiden også har øje for frihedens virkninger, nemlig det forpligtende fællesskab baseret på frivillighed. "Det var Grundtvigs vision, at frihed ikke betyder sult og social nød, men tværtimod udvikler et stærkt samfund kædet sammen af kærminder."

På samme måde indgik Søren Kierkegaard ikke i 1970ernes pensum på universiteterne til Anders Fogh Rasmussens fortrydelse, men blev erstattet af marxistisk inspireret videnskabsteori. Så også her måtte klæge ideologiske lerlag skræbes af før den danske tænker kunne genopdages. Da Anders Fogh Rasmussen i 1993 skrev bogen *Fra Socialstat til Minimalstat* skete det bl.a. under inspiration fra Kierkegaard.

Trods stor sympati for Grundtvig og Kierkegaard udgør de ikke Anders Fogh Rasmussens væsentligste inspirationskilder. De er snarere supplement, dels som artikuleret udtryk for det grundtvigianske hjem og miljø, som statsministeren er vokset op i, dels som løbende linievogter til at holde politikken på sin rette plads.

Statsministerens væsentligste inspiration er arven fra oplysningstiden. I mange henseender repræsenterer Anders Fogh Rasmussen en moderne, koncentreret og konsistent variant af især den britiske oplysningsfilosofi. Det kan sammenfattes i følgende punkter:

1. Anders Fogh Rasmussen mener at der findes en objektiv moral bag alle religioner og kulturer. 'Frihedsrettighederne er fundamentalt set tværreligiøse'. Frihedsrettighederne kalder han også for 'naturlige rettigheder'.

2. Denne objektive moral baserer sig på, at samvittigheden ifølge Anders Fogh Rasmussen er et universelt fænomen, som alle mennesker har. 'Måske er samvittigheden netop det evige i mennesket. Måske er samvittigheden det objektive etiske normsæt, som er instansen over mennesket.' Ideen om almenmenneskelig samvittighed, der er fælles for alle mennesker uanset kultur og religion, hører til blandt de centrale doktriner i europæisk oplysningstænkning.

3. Anders Fogh Rasmussen sidestiller faktuellet alle religioner. Der markeres ingen forskel på 'vi kristnes bibel', 'muslimernes Koranen' og 'jødernes Torah', alle angives som 'ældgamle skrifter, som er forfattet i en fjern fortid'. De er alle 'forfattet af mennesker, som subjektivt har tolket, hvad de anser for guddommelige bud'. Med Oplysningens terminologi: bag de åbenbarede religioner findes der en fælles naturlig eller fornuftig religion.

Religionen

Samtidig definerer Anders Fogh Rasmussen denne naturlige religion som 'det enkelte menneskes personlige religiøse overbevisning'. Hvilket han sætter i modsætning til 'religiøs fundamentalisme' eller 'lovreligion'. Lovreligion og fundamentalisme defineres som det 'at sådanne ældgamle skrifter ord for ord skal tages for pålydende'. Når denne ikke hører med til menneskets personlige religiøsitet, må der i begrebet om en personlig tro eller overbevisning ifølge Anders Fogh Rasmussen ligge noget mere subjektivt og tilegnet end ved overtagelse af en tro på evige, absolutte sandheder overlevet i skriftlig form.

Mest kontroversielt er Fogh Rasmussens opfattelse af, at lovreligion eller religiøs fundamentalisme ikke omfattes af den religionsfrihed, som frihedsrettighederne giver. 'Derimod er det klart, at frihedsrettighederne ikke er forenelige med en lovreligion, der kræver at være overordnet nationen og staten. Frihedsrettighederne er ikke forenelige med en lovreligion, der vil diktere den troendes tilværelse fra vugge til grav.'

Frihedsrettighederne skal beskytte den enkelte mod overgreb og hertil regner Anders Fogh Rasmussen åbenbart også det religiøse diktat at ville bestemme den enkeltes liv. Det må forstås på den måde, at lovreligionen i sit væsen overskrider den forskel på privat og offentlig, som er frihedsrettighedernes forudsætning. I den danske grundlov begrænses religionsfriheden således eksplicit af, at der intet må foretages, som 'strider mod sædeligheden eller den offentlige orden' (§ 67). Også Den europæiske Menneskeretskonvention fra 1950 indeholder to afsnit om religionsfrihed, hvor det første hjemler friheden og det andet begrænser den. Det nævnes som en ret 'offentligt ... at udøve sin religion eller overbevisning', hvilket også eksplicit kan ske gennem 'religiøse skikke og overholdelse af religiøse forskrifter'. Stk. 2 hjemler flertallet i staten ret til at lade religionsudøvelsen underkaste "sådanne begrænsninger, som er foreskrevet ved lov og er nødvendige i et demokratisk samfund af hensyn til den offentlige sikkerhed, for at beskytte offentlig orden, sundheden eller sædelighed eller for at beskytte andres ret og frihed".

Målet er for alle religioner og specielt islam, som Anders Fogh Rasmussen særligt fremhæver i Vartov-talen, er 'at få lov at leve i fred med hver sit personlige forhold til Allah og Muhammed.' Sammenfattende kan Anders Fogh Rasmussens holdning angives som et opgør med multikulturalisme i den betydning, at et samfund ikke kan tolerere kulturer eller religioner, der går udover den indre, personlige overbevisning. Prisen for den fælles, naturlige religion betales ved en indskrænkning af religionens plads i det offentlige rum, som Fogh Rasmussen gør sig til talsmand for.

Dette udgør konsekvensen og konsistensen i Anders Fogh Rasmussen's holdning. Der er ikke tale om en eftergivenhed overfor religiøse særheder eller accept af religiøs invadering af det offentlige rum, men om en relativt bastant henvisning af religiøsitet til den private sfære. Det offentlige rum skal være religionstomt, 'the naked public square', som er en liberal doktrin i USA.

Samtidig er det Anders Fogh Rasmussens overbevisning, at mennesker af alle religioner kan mødes religionsneutralt, fornuftigt, hvor vi enes om menneskeretten til frihed: "Men jeg tror, at der kan være fordele i at udvide løsningen (troen på Gud, tilf.), så den rækker ud over kristendommen. Så den er almen og generel. Så den ikke skelner mellem Gud og Allah og andre metafysiske instanser. Så den ikke beror på den ene eller den anden profet. Så den henvender sig til alle mennesker alene i kraft af, at de er mennesker." Ifølge Fogh Rasmussen vil det "skabe en mere fredelig verden, hvis vi universelt kunne enes om et fælles sæt af bærende etiske grundprincipper", som går på tværs af samfund og religioner her i verden. Fogh Rasmussen kalder det 'et tværreligiøst normsæt', 'et overordnet etisk normsæt uden afsæt i kristendom, islam eller nogen anden religion', et normsæt der 'udtrykker det evige, som er uafhængigt af tid, sted, historie, samfund og religion, som udspringer af noget objektivt, noget i mennesket eller naturen iboende'.

Historisk har Anders Fogh Rasmussen med Vartov-talen placeret sig solidt i fodsporet fra de store oplysningstænkere som Leibniz, Locke, Lessing og Kant, der alle satte fornuften over religionerne. Ifølge Oplysningen findes der i alle mennesker en naturlig eller fornuftspræget religion, der står over de historiske eller åbenbarede religioner. Gud, Allah og Jahve betegner tre historiske, religiøse gudsforestillinger, som er overleveret til os i skriftlig form, men som med Oplysningens begyndende bibelkritik også naturligt reduceres fra ubetvivleligt fundament (fundamentalisme) til at være et menneskeligt udtryk for guddommelig erfaring.

Derfor er det også konsistent, når Fogh Rasmussen kritiserer lovreligioner, fordi det ligger i traditionen fra Oplysningen. Og derfor kan de historiske religioner også forenes i en fælles fornuftig ramme. Den overreligiøse fornuft var vejen til fred og fordragelighed, ifølge Leibniz, mens Locke ville dulme dynamitten i religionerne ved at gøre den til en privatsag. Oplysningens tænkere havde erfaringen fra ødelæggende religionskrige i frisk erindring, og det danner baggrund for ambitionen om at forskyde religionen fra et kollektivt, politisk plan til et individuelt, privat plan.

Før 1700-tallet dominerede princippet om, at en fælles tro var afgørende for sammenhængskraften i samfundet, hvorfor der ikke kunne tolereres forskellige religioner indenfor samme land. Fyrstens tro blev landets tro. Europa blev præget af meget blodige og udmarvende religionskrige i 1600-tallet. Religion var sprængfarligt for samfundet.

Samme holdning præger den danske stat, som under enevælden fra 1660 til 1849 indebar religionstvang. Alle indbyggere skulle døbes og være evangelisk-lutherske. Enkelte grupper som jøder og katolikker kunne få privilegier til at dyrke deres religion, men det var ingen ret. Da religionsfriheden kommer ind med grundloven i 1849 sker det ikke som ligestilling af religioner, men som den enkeltes ret til ikke at skulle bidrage til folkekirken eller tro på dens bekendelsesgrundlag.

Sammenligningen med *Fra Socialstat til Minimalstat*

Bogen *Fra Socialstat til Minimalstat* blev skrevet i 1993 i en anden tid end i dag. Dengang spillede religionsmødet ingen fremtrædende rolle i samfundsdebatten og bogen indeholder kun meget lidt om religion. Derimod er bogen skrevet som et opgør med en forfejlet udgave af velfærdsstaten, kaldet *socialstaten*, der foregiver at kunne nurturere borgerne fra vugge til grav.

Samtidig er *Fra Socialstat til Minimalstat* ikke, som det ofte er blevet udlagt, en model for renlivet natvægterstat. Den er mere et angreb på en række mentaliteter: kollektivismen, slavesindet og livegenskabet, som Anders Fogh Rasmussen ser som konsekvenser af socialstaten. Den er kulturkamp mere end politiske forslag.

I *Fra Socialstat til Minimalstat* gøres der også op med misbrugen af Grundtvig 'til at forsvare den kollektivistiske kulturopfattelse'. Fogh Rasmussen kalder det 'vulgærgrundtvigianismen', genfinder den hos socialdemokraten Hal Koch og i den radikale K. Helveg Petersens pædagogiske tanker og gør opmærksom på, at for Grundtvig stod friheden altid over ligheden. I 1993 skød Anders Fogh Rasmussen med skarpt ind i den politiske midte med ammunition hentet fra markante ideologiske strømninger i USA (Ayn Rand, Robert Nozick, libertarianisme og anarkokapitalisme). I Vartov-talen beskydes yderpunkterne, som når Grundtvig tages til indtægt for Mao og kommunismen, mens inspirationen nu hentes fra centrale og hjemlige kilder som Grundtvig og Kierkegaard.

At *Fra Socialstat til Minimalstat* skal læses som holdningskamp frem for politiske reformforslag fremgår også af den moderation, der præger det konkrete. Når det gælder forståelsen af frihed, skriver Fogh Rasmussen eksplicit i 1993, at 'Frihedsprincippet kræver, at mennesker, der er ude af stand til at klare sig selv, skal have hjælp. Denne hjælp kan kun tilvejebringes ved at overføre en del af andres indkomst til de svage, der ikke kan klare sig selv.'

På trods af den forskellige baggrund for bogen fra 1993 og talen i 2005 er der i det saglige indhold en klar rød tråd. I *Fra Socialstat til Minimalstat* søges der også efter et fællesmenneskeligt, fornuftigt fundament, der kan forene alle mennesker. Fogh Rasmussen finder det i retten til frihed.

Friheden, som hele tiden begrænses af andres ret til samme frihed, er det grundlæggende princip. Og dette princip begrundes af Fogh Rasmussen i en naturlig ret og vender sig eksplicit mod nyttemæssige begrundelser af friheden.

Fogh Rasmussen kalder det liberalisme, men med den klare klausulering, at den betoner friheden som sådan og derfor ikke indeholder nogen opfattelse af det gode liv eller hvordan mennesker skal leve, tro og spise. 'Liberalismen er *ikke* en sådan isme-ideologi', hedder det i 1993. Den giver frihed, som mennesker selv må fylde ud – 'i deres religiøse liv, i tænkning, og kultur, ja, i det hele taget i deres stræben efter at leve deres eget liv'.

Friheden udgør et princip, der er fælles for alle mennesker. Det er givet med mennesket. Det henter ikke sin begrundelse fra et skrift eller fra dets nyttevirkninger. Det fungerer på individet og ikke på grupper og kulturer.

I Vartov-talen modererer Fogh Rasmussen det teoretiske udgangspunkt fra 1993-bogen. Det evige og objektive i mennesket er ikke mere et abstrakt frihedsprincip, men nu også samvittighed og barmhjertighed. Fogh Rasmussen tilslutter sig den danske teolog K.E. Løgstrups ide om, at menneskets spontane tillid og åbenhed for hinanden er fælles for alle mennesker og overskrider kulturers og religioners begrænsninger. Mennesker har følelser for hinanden. Godheden ligger som en spontan tilskyndelse i os. Vi føler ansvar for hinanden. Dette viser ifølge Fogh Rasmussen lignelsen om den barmhjertige samaritaner. Hvor den tidligere engelske premierminister Margaret Thatcher brugte lignelsen til at rose samaritaneren for at have sparet op, så han faktisk kunne hjælpe den nødstedte og betale hans sygeophold, bruger Fogh Rasmussen parabelen til at vise menneskets umiddelbare ansvarsfølelse.

Uden i 2005 at nævne ophavsmanden ved navn parafraserer Fogh en anden tænker (Adam Smith), når Fogh siger 'at hvor selvisk, man end vil opfatte mennesket, så er der visse principper i vor natur, som gør os interesseret i andres ve og vel, og gør andres lykke og ulykke, glæde og sorg til en del af vor egen tilværelse.' (Citatet indleder Adam Smiths moralfilosofiske hovedværk *En teori om moralske følelser* fra 1759 og findes som citat i *Fra socialstat til minimalstat*, s. 42).

Da debatten om *Fra socialstat til minimalstat* i 1993 rasede og det rappede i andegården, gik det forbi de flestes opmærksomhed, at det egentligt nye i Fogh Rasmussens bog bestod i begrundelsen for liberalismen, nemlig i naturlige rettigheder. Mens traditionen fra Adam Smith begrundede det i markedets evne til at skabe velstand (kaldet konsekvensliberalisme). I Vartov-talen udvides begrundelsen til at omfatte fællesskabsfølelser.

Efter karikatur-krisen

Meget tyder på, at statsministeren i kølvandet på Muhammed-sagen er blevet mere opmærksom på religionens betydning for politik. Hvor holdningen før da bestod i relativ sikker overbevisning om at kunne indkapsle troen under privatlivet og holde det offentlige rum frit for stærk religiøs indblanding, er denne position i dag blevet presset mere i defensiven.

I en kronik i Politiken, 'Hold religionen indendøre' den 20. maj 2006, og i et interview med Kristeligt Dagblad den 30. juni 2006 lægger Fogh Rasmussen vægt på at reservere religionen til privatsfæren. Det principielle sigte er det samme som før. Religion skal i maksimalt omfang holdes ude af den politiske offentlighed. Statsministeren farer dog her med større lempe end i Vartov-talen og der tales mindre kategorisk imod lovreligion. 'Religiøst motiveret klædedragt eller madkultur' skal staten ikke blande sig i, siger statsministeren nu, selvom dette er den direkte manifestation af lovreligion. Klædedragt og madkultur definerer Fogh Rasmussen nu som 'et personligt anliggende'. Dog med den klausul, at henvisning til religiøst motiverede leveregler ikke berettiger til ikke at stå til rådighed for arbejdsmarkedet.

Det er nemt at forestille sig 'hard cases', hvor det er vanskeligt at trække en skillelinie her. De danske domstole har allerede måttet trække grænser her.

Den i praksis uklare skillelinie mellem lovreligion og politik kompenserer statsministeren så for ved en meget stærk appel om at holde religionen ude fra det offentlige rum. Og om at holde forholde sig praktisk og med konduite til religiøst motiverede konflikter. "Idet hele taget kunne det bidrage til religiøs fred i det offentlige rum, hvis vi var meget mindre optaget af religiøse symboler ... Det ville klart bidrage til færre religiøse spændinger i det offentlige rum, hvis der fra religiøse kredse blev udvist en passende fleksibilitet, pragmatisme og tilpasningsevne i de situationer."

Anders Fogh Rasmussens viser med sit stærke ønske om at privatisere religionen, at han står i den liberale tradition, som også inspirerede USA. Staten, det tvungne fællesskab, skal ikke udtrykke en religion. Hvad der adskiller Fogh fra amerikanske politikere – republikanere eller demokrater – er en dansk tradition for heller ikke som privatperson at bekende sin tro offentligt.

Folkekirken skal ikke agere politisk

På ét punkt er Anders Fogh Rasmussen bastant og utvetydig, nemlig i sit forsvar for den nuværende folkekirkeordning. Han afviser "kategorisk enhver tanke om at lade folkekirken lede af et kirkeråd eller en synode". Folkekirken er for Fogh de barnedøbte i Danmark og ingen kan udtale sig på andres vegne som talsmand eller repræsentant for de barnedøbte i Danmark.

Selvom bogen *Fra Socialstat til Minimalstat* også indeholdt et stærkt angreb på ideen om en synode eller et kirkeråd (dengang vendt mod SF'eren Margrethe Aukens ide om at give kirken mund og mæle), siger Fogh selv, at han har ændret holdning på dette punkt. "Mange liberale er gået forkert i byen ved at mene at det skulle være særlig liberalt at skille stat og kirke" siger han i dag, og anerkender samtidig at det var hans holdning i sine unge dage.

Den danske grundlovs § 66 foreskriver, at "Folkekirkens forfatning ordnes ved lov". Det betød for grundlovsfædrene i 1848-49, at folkekirken skal styres af et eget organ (kirkeråd, synode eller lign.) ved siden af folketinget. Forsøgene på at indfri denne løfteparagraf er altid endt i

uenighed, hvorfor Danmark aldrig fik skilt stat og kirke selv i grundlovens moderate form. Til gengæld har folketinget løbende reguleret folkekirkens forhold og også blandet sig i bekendelsesmæssige, stærkt følelseladete spørgsmål, f.eks. ved lov om kvindelige præster fra 1948 som mange præster og biskopper var imod.

Det er nærliggende at se en modsigelse i Fogh Rasmussens ønske om at folketinget skal holde folkekirken i kort snor (altså forbinde politik og religion) og så ønsket om mindre religion i det offentlige rum. Men det har faktisk været en almindelig position i dansk kirkepolitik i anden halvdel af det 20. århundrede. Med forskellig motivation kunne radikale, socialdemokrater og Venstrefolk enes med lavkirkelige kredse om, at hvis staten betaler kirker og lønninger, skal præsterne nok holde sig i ro. Denne konsensus har i vid udstrækning ligget til grund for det, der kaldes 'den rummelige folkekirke'.

Især siden 2001 er denne konsensus blevet udfordret af en række præsters og især biskoppers ønske om at kunne tale på kirkens vegne og give besyv med om offentlige spørgsmål. Flere stifter danner stiftsråd, der senere skal kunne udvides til et landsdækkende kirkeråd. Det mellemfolkelige Råd, som er bygget op af lokale stiftsråd, rejser verden rundt og udtaler sig om politiske forhold. En jysk biskop rejste i 2003 til Berlin for sammen med andre kirkefolk at vedtage en resolution mod Irakkrigen. Ind til Fogh-regeringen nedlagde Nævnet for Etnisk Ligestilling tronede en anden jysk biskop over organet med konstante udmeldinger i offentligheden.

Overfor denne udvikling advarer Fogh Rasmussen. "Jeg ville advare imod, at biskopperne for eksempel holder møde og udtaler sig om EU's nye traktat eller u-landsbistanden eller forureningen i Østersøen".

Det saglige problem med politisk og samfundsøkonomisk uforpligtende organisationers ageren i det offentlige rum er, at disse altid tenderer mod at indtage et standpunkt, der kritiserer den demokratisk valgte magt uden selv at være forpligtet af et ansvar. Den politiske magt er konstant forpligtet på at få sammenhæng mellem indtægter og udgifter. Hver ny aktivitet skal finansieres af skatter eller afgifter. Moralske, religiøse eller ekspertmæssige autoriteter er ikke bundet på samme måde, hvorfor deres udmeldinger altid må forblive ensidige, nemlig for flere offentlige udgifter.

Deraf tendensen til moralisme i den offentlige debat, hvor et etisk standpunkt kan formuleres uafhængigt af dets økonomiske konsekvenser. Kirkesamfund tenderer ligesom NGO-organisationer til at ytre sig moralistisk, fordi de befinder sig i et ansvarsfrit univers. Mellem krig og fred, vælger de freden. Mellem integration og diskrimination, vælger de integrationen. Mellem godt og ondt, vælger de at være gode. Disse moralistiske ytringer bidrager samtidig til at kritisere og dermed aflegitimere det politiske system. I et moderne demokrati bliver civilsamfundet derfor altid venstreorienteret.

Den kategoriske afvisning af et kirkeråd eller en kirkeforfatning skaber også fodslag mellem Venstre og Dansk Folkepartis præster og folketingsmedlemmer, Søren Krarup og Jesper

Langballe. V og DF kan enes om at stække kirken som aktør. Men enigheden er kun politisk, for begrundelserne er radikalt forskellige. Lutherske teologer kan ikke acceptere, at der findes absolutte frihedsrettigheder fælles for alle mennesker, som det blev formuleret i Foghs Vartov-tale. Eller at politik og religion kan skilles ad og tro reduceres til privatsfæren. Fogh baserer sig på en fælles fornuft, som alle oplyste mennesker må kunne indse, mens lutherske teologer afviser ethvert andet givet udgangspunkt end kristendommen.

Konklusion

Statsministeren placerer sig med Vartov-talen i dag centralt mellem på den ene side konservative (og Dansk Folkeparti), der sammenknytter politik og kristendom, og på den anden side venstrefløjen og kulturradikale med en 'appeasement'-holdning overfor al religion og kultur.

I den offentlige debat er disse fløje meget markerede. Store dele af kulturkampen foregår som en skyttegravskrig mellem på den ene side kulturradikalismen anført af Carsten Jensen, Klaus Rifbjerg, Georg Metz og Tøger Seidenfaden overfor en konservatisme med navne som Søren Krarup og Jesper Langballe.

Anders Fogh Rasmussen hører lige dårligt til i nogle af fløjene, men står i en klassisk liberal oplysningstradition, der ikke er så markeret i den offentlige debat i Danmark i dag. På det principielle plan har liberalismen fælles med kulturradikalismen, men især Anders Fogh Rasmussens personligt stærkt udtalte irritation over kultur- og værdirelativismen, der de sidste hundrede år har ledsaget den liberale mentalitet i Europa og USA, skiller hans liberale holdning fra kulturradikale.

Til trods for at den Fogh Rasmussenske liberalisme ikke står stærkt i medierne og debatten, er det til gengæld en konsistent og konsekvent position. Mens kulturradikalismen i de senere år har vist sin inkonsekvens i kulturkampen ved at anlægge dobbelte standarder overfor forskellige kulturer og religioner, fastholder liberalismen sine friheds- og ligheds-principper for alt og alle. Hvor kulturradikalismen har overgivet sig til en holdningsløs accept af alt godt fra det multikulturelle verdenshav, sætter liberalismen farveblindheden op som princip, så der hverken skal lægges fra eller til overfor de enkelte kulturer. Hvor kulturradikalismen har udøvet mangesidig religionskritik overfor hjemlig kristendom, bliver den mundlam overfor den religiøse globalisering. Fogh Rasmussens liberalisme vil sikre tanke-, tros- og ytringsfriheden for alle. Det er de naturlige rettigheder, evige og universelle menneskerettigheder, som der aldrig kan gås på kompromis med. Men i det indgår også at beskytte individet mod undertrykkende kulturelle og religiøse mønstre. Det er ingen tilfældighed, at Fogh Rasmussen satte stor ære i at mødes med den hollandsk-somaliske forfatter og politiker Ayaan Hirsi Ali.

Men Anders Fogh Rasmussens liberalisme skiller sig også markant ud fra den konservative tradition, der knytter fællesskabet sammen med religion, nationalitet og kultur. De centrale begreber hos Fogh Rasmussen er individ, frihed og rettigheder. Religion, identitet og behovet for fællesskabsfølelser kan og skal finde indpas indenfor privatlivets fred. Der skal ikke føres

identitetspolitik med religiøse eller kulturelle markeringer i offentligheden. Og at vi i Danmark har stat og kirke knyttet sammen, en monark forpligtet på kristendommen og officielle symboler som Dannebrog fyldt med kristen symbolik, viser mere, at mennesker ikke fødes på gølge planeter eller skylles op på øde øer, men lever med tradition og historie. Hvert individs frihedsrettigheder berøres ikke heraf.

I dette perspektiv bliver tilknytningen til Grundtvig og Kierkegaard også plausibel. Ingen af dem tænkte politisk i vores betydning af ordet, men snarere antipolitisk, nemlig bekymrede sig om friheden for den enkelte til at tænke-, tro og tale som det ville. De anså begge politikken for en trussel, der kunne slavebinde individet.

Med Vartov-talen har statsministeren vist sig som den sande oplysningstænkter i dagens kulturkamp. Det er Anders Fogh Rasmussen der i konsistent form, viderefører tankerne fra 1700-tallets oplysning, hvor religionerne anerkendes i den private sfære og der samtidig appelleres til en almenmenneskelig fornuft. At så der fra teologisk hold kan peges på, at oprindelsen til denne sækulare tankegang ligger i Jesu opgør med lovreligion (moseloven), behøver ikke at fratage sækulariseringsprocessen gyldighed i dag som en universel fordring. Med Fogh Rasmussens ord: 'religion er og bliver et personligt anliggende mellem det enkelte menneske og den Gud, som den pågældende måtte tro på.' At denne afgrænsning så igen hele tiden skal trækkes juridisk, ofte med kontroversielle afgørelser til følge, er en anden sag.